

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

**ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ «ΑΤΟΜΙΚΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»**

Κος ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

«ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ»

Κόνσουλα Αιμιλία

Αρ.Μητρ.:1340200700693

Τηλ. 6946003555

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....2-3

ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ-ΕΞΕΛΙΞΗ

1.Συνταγματικά δικαιώματα(ορισμός).....4-6

2.Περιεχόμενο Προστασίας των Συνταγματικών Δικαιωμάτων.....

3.Ιστορική εξέλιξη.....

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

1.status negatives, status actives, status socialis.....13

2.Αμυντικός- προστατευτικός χαρακτήρας.....13-16

3. Τα δικαιώματα ως νομικά σύνορα

κράτους-κοινωνίας .....16-17.

4.Δικαιώματα ή ελευθερίες.....17-18

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

1. Η αρχή της υπεροχής έναντι του εθνικού νόμου.....18

2. Η αρχή της άμεσης εφαρμογής.....19

3. Η εφαρμογή από τον έλληνα δικαστή.....19

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....20

ΔΙΑΚΗΡΥΞΕΙΣ.....21

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....22

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....23-24

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου, για τα οποία μιλάμε εδώ και ένα τεταρτο του αιώνα, εκφράζουν μια προσπάθεια να αχθεί το δημόσιο δίκαιο των εθνών σε ένα επίπεδο κοινών θεμελιωδών κανόνων. Η προσπάθεια αυτή βασίζεται στην εξέλιξη του διεθνούς δικαίου. Με οδηγό την ιδέα αλλά ταυυτόχρονα και την ανάγκη ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου πρέπει να προστατεύονται εκτός από το εσωτερικό των Κρατών και στην έννομη τάξη της διεθνούς κοινότητας, το Διεθνές Δίκαιο των Δικαιωμάτων του ανθρώπου (ΔΔΔικΑ) συγκροτεί σήμερα, ένα δικαίο κλάδο που περιλαμβάνει όλους εκείνους τους κανόνες που εγγυώνται την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε όλες τις περιστάσεις. Η προστασία αυτή πραγματώνεται είτε σε περίοδο ειρήνης, είτε σε περίοδο εσωτερικών ταραχών, είτε σε περίοδο ένοπλων συρράξεων. Αφορά δε, τις σχέσεις του ατόμου με την πολιτεία της οποίας είναι πολίτης ή με Τρίτη πολιτεία στη δικαιοδοσία της οποίας εμπίπτει.

Αδιαμφισβήτητη αφετηρία έμπνευσης και πηγή δικαίου του νεοσύστατου ΔΔΔικΑ αποπτελεί η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, που συνθέτει και την κορυφαία στιγμή, μέσα στη δεκαετία του 1940, της διεθνούς κινήσεως που είχε προκαλέσει ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, γύρω από το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Μία κίνηση σε διεθνές επίπεδο που είχε ως αποτέλεσμα την παραγωγή ενός σημαντικού πλέγματος δικαίων κανόνων προαγωγής και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου καθώς και την εγκαθίδρυση πολλαπλών μεθόδων και μηχανισμών ελέγχου του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα μέλη της διεθνούς κοινότητας.

Οι εξελίξεις, τα χρόνια της δεκαετίας του 1990, στο πεδίο της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τόσο σε οικοθμενικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, υπήρξαν πολλές και σημαντικές. Θεσμοί, διαδικασίες και κανόνες χαρακτηρίζουν αυτές τις εξελίξεις όπου το σύστημα της Ευρωπαϊκής Συμβάσης των Δικωμάτων βρίσκεται σε φάση μετεξέλιξης. Αφενός, καλύπτει πλέον όλη την γηραιά ήπειρο, ενσωματώνοντας και το χώρο των πρώην σοσιαλιστικών χωρών, που ενσωματώθηκαν, σταδιακά, στην οικογένεια των μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, κι αφετέρου ο

δικαιοδοτικός μηχανισμός, που έχει εγκαθιδρυθεί και λειτουργεί στο Στρασβούργο από τη δεκαετία του 1950, ενοποιείται πλέον, σε ένα ενιαίο Δικαστήριο το οποίο θα αποφαινεται για το παραδεκτό και την ουσία των προσφύγων, που θα ασκούνται από τα ενδιαφερόμενα άτομα και κυβερνήσεις για ζητήματα παραβιάσεων των δικαιωμάτων που εγγυάται η ΕυρΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της.

Η παρούσα εργασία θα μελετήσει το Αντικείμενο των Συνταγματικών Δικαιωμάτων, δηλαδή το περιεχόμενό τους, το αντικείμενο μελέτης τους. Η μελέτη θα γίνει με γνώμονα τις διακρίσεις των Δικαιωμάτων και το περιεχόμενο καθεμιάς από αυτές.

ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ-ΕΞΕΛΙΞΗ

1.Συνταγματικά Δικαιώματα – ορισμός

Ο όρος «ανθρώπινα δικαιώματα» αν και αποτελεί μια συνηθισμένη φράση στο καθημερινό λεξιλόγιο, παρουσιάζει ωστόσο, ιδιαίτερη δυσκολία για μια ανάλυσή του σε επιστημονικό επίπεδο.

Σύμφωνα με έναν από τους κλασικότερους ορισμούς που δόθηκε από τον Rene Cassin,

- Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μια επιστήμη.
- Το κριτήριο της επιστήμης αυτής είναι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια.
- Το αντικείμενό της είναι η έρευνα των δικαιωμάτων και των «εξουσιών» που εξασφαλίζει αυτή η αξιοπρέπεια.

Ο ορισμός αυτός, όμως, παρά την πληρότητα των επί μέρους στοιχείων είναι πολύ σχετικός : μπορεί να ποικίλει ανάλογα με τις εποχές, τις κοινωνίες καθώς και το χώρο, όπως π.χ. τον εσωτερικό ή τον διεθνή.

Σύμφωνα με έναν άλλο ορισμό που έχει δοθεί από το Ινστιτούτο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων,

- Ανθρώπινα δικαιώματα είναι η επιστήμη η οποία αφορά τα άτομα και κυρίως τα εργαζόμενα άτομα, τα οποία διαβιώνοντας μέσα σ'ένα κρατικό πλαίσιο, και τα οποία κατηγορούμενα για ένα αδίκημα ή όντας θύματα μιας εμπόλεμης καταστάσεως, πρέπει να απολαμβάνουν την προστασία του νόμου με την επέμβαση είτε του εθνικού δικαστή είτε ενός διεθνούς οργανισμού¹. Τα δικαιώματα δε των ατόμων αυτών, κυρίως το δικαίωμα της ισότητας, πρέπει να είναι εναρμονισμένα με τις ανάγκες της δημόσιας τάξης.

1. βλ.ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Α., « Οι οργανισμοί Ευρωπαϊκής Ασφάλειας στο νέο περιβάλλον», Αθήνα, εκδ.ΕΛΙΑΜΕΠ, 1994

Σύμφωνα με την UNESCO,

- «Τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν είναι ούτε μια νέα ηθική, ούτε μια λαϊκή θρησκεία. Είναι πολύ περισσότερο από μια κοινή σε όλους τους ανθρώπους γλώσσα. Είναι οι απαιτήσεις που ο άνθρωπος της διανόησης ή της επιστήμης οφείλει να μελετήσει και ενσωματώσει στις γνώσεις του, με τους δικούς του κανόνες και μεθόδους, είτε ασχολείται με τη φιλοσοφία, τις ανθρωπιστικές επιστήμες, είτε είναι κοινωνιολόγος ή νομικός, ιστορικός ή γεωγράφος.»

Μια άλλη ενδιαφέρουσα, αν και γενική άποψη του Ούγγρου καθηγητή Imre Szabo, είναι η εξής:

- «Τα δικαιώματα του ανθρώπου συνιστούν μια έννοια του συνταγματικού και διεθνούς δικαίου, με προορισμό την προστασία, κατά θεσμοποιημένο τρόπο, των δικαιωμάτων του ανθρωπίνου όντως από τις υπερβάσεις της εξουσίας που διαπράττονται από τα όργανα του Κράτους, και την προαγωγή, παράλληλα, της εγκαθιδρύσεως ανθρωπίνων συνθηκών διαβίωσης, καθώς και της πολυδιάστατης αναπτύξεως της ανθρώπινης προσωπικότητας.»

Ενώ ο Jean Pictet θεωρεί ότι,

- «Η νομοθεσία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ως αντικείμενο να εξασφαλίζει πάντοτε στα άτομα την απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών και να τα προφυλάσσει από τις κοινωνικές μάστιγες.

Συνταγματικά δικαιώματα είναι τα παρεχόμενα στα άτομα και ως μέλη του κοινωνικού συνόλου θεμελιώδη, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία αποτελούν κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη τις βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας και των οποίων το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά της κρατικής και κάθε άλλης εξουσίας, το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνον προς το κράτος αξιώνοντας την παροχή βοήθειας για την απόκρουση κάθε απειλής, δε εξασφαλιστικό, εφόσον αναγνωρίζεται, στρέφεται επίσης προς το κράτος, αξιώνοντας την παροχή των απαραίτητων μέσων για την άσκηση του δικαιώματος.²

2. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ.ΑΝΔΡΕΑΣ, «Συνταγματικά Δικαιώματα :ζητήματα συνταγματικού δικαίου τόμος ΙΙΙ», Αθήνα, εκδ.Δημητρόπουλος Α, 1995, σ.535-536

Τα στοιχεία πάνω στα οποία βασίζεται η θεωρία για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι πολλά και διαφορετικού περιεχομένου. Αξίζει να αναφερθούν τα κυριότερα από αυτά και συγκεκριμένα:

1. Οι βάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
2. Οι πηγές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
3. Οι μέθοδοι της επιστήμης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
4. Οι παράγοντες που πλαισιώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

2.ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Παρόλο που κατά τον περασμένο αιώνα αρχές όπως η νομική κατοχύρωση της ελευθερίας από το κράτος και ο περιορισμός της κρατικής εξουσίας ήταν κατοχυρωμένες από τις φιλελεύθερες επαναστάσεις, στη σύγχρονη εποχή έχει επικρατήσει η αντίληψη ότι η πραγματική ελευθερία πρέπει να είναι νομοθετικά εξασφαλισμένη. Έτσι από την άποψη της ελευθερίας από το κράτος οδηγηθήκαμε στην άποψη ελευθερία μέσω του κράτους (Freiheit durch den Staat)³.

Επειδή, λοιπόν, ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως κοινωνικό «ων» και δραστηριοποιείται μέσα στην κοινωνία, επικοινωνεί με τα άλλα άτομα και επηρεάζεται από τη δραστηριότητά τους, γεγονός που δεν είναι πάντα ωφέλιμο για όλους, με αποτέλεσμα η δράση του ορισμένες φορές να είναι **απειλητική και βλαπτική**. Συνεπώς, δεν είναι μόνο το κράτος αλλά και τα άτομα και οι ομάδες ατόμων που αναπτύσσουν βλαπτική δράση και αποτελούν απειλή για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

• Αρχή του σεβασμού και αρχή της προστασίας της ανθρώπινης αξίας.

Εδώ, περιέχεται το προστατευτικό και αμυντικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αρχή του σεβασμού, απαγορεύει τις προσβολές της ανθρώπινης αξίας, επιβάλλει την παροχή βοήθειας στον αμυνόμενο για την απόκρουση της επιθέσεως και την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη. Αυτή η συνταγματική αρχή κατοχυρώνεται από το νέο σύνταγμα σαν βασικός γενικός κανόνας.

3. HEYLAND KARL, «Das Widerstandsrecht des Volkes gegen verfassungswidrige Ausübung der Staatsgewalt im neuen deutschen Verfassungsrecht», Tuebingen : Mohr 1950

- **Αρχή της εξασφάλισης.**

Αυτή η αρχή διακρίνεται στην αρχή της εξασφάλισης και την αρχή της διεκδικήσεως. Η πρώτη έχει να κάνει με την εξασφάλιση των μέσων που είναι απαραίτητα για την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και αντίστοιχη υποχρέωση του άλλου μέρους. Αυτή η αρχή δεν προβλέπεται στο Σύνταγμα σαν βασικό αξίωμα αλλά εφαρμόζεται περιπτώσιολογικά. Μόνο μια περίπτωση προβλέπεται στο κράτος και αυτή είναι η εξασφάλιση των μέσων της παιδείας⁴. Λογω,λοιπόν, του γεγονότος ότι δεν αναγνωρίζονται συνταγματικά, δεν στρέφονται ούτε κατά του κράτους, ούτε προς τους ιδιώτες. Η δεύτερη αρχή, αναφέρεται στην διαφύλαξη του ανθρώπου από κοινωνικοοικονομικά εμπόδια. Αυτή σε αντίθεση με την πρώτη αναγνωρίζεται στο Σύνταγμα σαν γενική αρχή.

- **Αρχή της διεκδικήσεως.**

Η συγκεκριμένη αρχή είναι προέκταση της αρχής της εξασφάλισης, είναι δηλαδή η αξίωση για την διεκδίκηση του εξασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Παρά λοιπόν το γεγονός ότι η αρχή της εξασφάλισης δεν αναγνωρίζεται συνταγματικά, η εν προκειμένω αξίωση αναγνωρίζεται, καθώς αποτελεί την διεκδίκηση της εξασφάλισης του ανθρώπου από τους κοινωνικοοικονομικούς κινδύνους και εμπόδια. Διεκδικητικά δικαιώματα είναι εκείνα που αφορούν τη βελτίωση της θέσεως του ανθρώπου και ενυπάρχουν σε όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα. Είναι δικαιώματα στη κυριολεξία του νομικού όρου. Η ικανοποίησή τους με τη δικαστηριακή διαδικασία δεν είναι δυνατή, είναι όμως δυνατή με τη συνταγματική διεκδικητική διαδικασία (μέσω της εκλογικής διαδικασίας). Η διεκδικητική ενληργεια είναι ενέργεια γενικής διεκδικητικής φύσεως και είναι βασικά αδιάφορη η διάκριση, προς το κράτος ή προς τους ιδιώτες (π.χ η **απεργία** κατά του ιδιώτη εργοδότη στρέφεται ταυτόχρονα και κατά του κράτους και αντιστροφα.

4. ΣΚΟΥΡΗΣ Β.-ΤΑΧΟΣ Α., «Σύνταγμα και διοικητικού νόμοι», Θεσσαλονίκη, εκδ.Σάκκουλας, 1994

- **Διαπροσωπική αμυντική ενέργεια και ελευθερία του ανθρώπου.**

Τα θεμελιώδη δικαιώματα εφαρμόζονται στις διαπροσωπικές σχέσεις σαν αμυντικά δικαιώματα. Το βασικό πρόβλημα που προκύπτει είναι το κατά πόσο το αντικειμενικό περιεχόμενο των διατάξεων κατοχυρώνει την ελευθερία των ολίγων (ισχυρών) ή αντιθετα κατοχυρώνει την ελευθερία σαν αγαθό των ανθρώπων. Αυτήν την ελευθερία για όλους εξασφαλίζει η διαπροσωπική εφαρμογή του αμυντικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η λειτουργία των αμυντικών δικαιωμάτων είναι διαλεκτική, καθώς είναι ταυτόχρονα δεσμευτική και αποδεσμευτική. Αφενός μεν συνεπάγεται δεσμεύσεις για το κράτος και την ιδιωτική εξουσία που απειλεί την ανθρώπινη αξία, αφετέρου εξασφαλίζει την ελευθερία του ανθρώπου. Από την άλλη, υπάρχουν και οι θεωρίες της «τριτενέργειας»⁵, οι οποίες δεν παρέχουν μια σαφή εικόνα για τη λειτουργική σημασία της διαπροσωπικής ενέργειας. Το βασικό ζήτημα δεν είναι η δέσμευση των «τρίτων», αλλά η προστασία της ανθρώπινης αξίας από την ιδιωτική εξουσία.

- **Προστασία του αμυνόμενου από τον επιτιθέμενο.**

Προκύπτει, ότι από την διαπροσωπική εφαρμογή του αμυντικού χαρακτήρα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, το Σύνταγμα απαγορεύει την επίθεση αλλά παράλληλα προστατεύει την άμυνα. Η πεμπουσία της αμυντικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, έχει να κάνει με την προστασία του αμυνόμενου από τον επιτιθέμενο. Μελετώντας παράλληλα την *πλαστή εικόνα της συγκρούσεως των δικαιωμάτων*, η οποία είναι ανεξάρτητη από τα ζητήματα της «τριτενέργειας», προκύπτει το πρόβλημα της εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις, όταν και τα δυο μέρη είναι φορείς. Αδυνατώντας οι θεωρίες της «τριτενέργειας» να δώσουν μια λύση στο πρόβλημα, το ΓΟΣΔ ανέπτυξε τη θεωρία της **«σταθμίσεως των συμφερόντων»**, μέθοδος που ταυτίζεται ιδιαίτερα με τις Γερμανικές αντιλήψεις. Αυτή η μέθοδος, προβαίνει στη στάθμιση των συμφερόντων σε κάθε περίπτωση, ξεκινώντας από την εσφαλμένη βάση της νόμιμης ασκήσεως των δικαιωμάτων και από τα δυο αντιπασσόμενα μέρη. Στην περίπτωση, λοιπόν, σύγκρουσης δικαιωμάτων οι ανώτερες αξίες υπερτερούν ενώ οι κατώτερες υποχωρούν. Βέβαια, η συγκεκριμένη μέθοδος έχει και μια ασάφεια, καθώς οποιοδήποτε συμφέρον μπορεί να παρουσιαστεί σαν υψηλή και ευγενή αξία.

5. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΡΑΓΓΑ ΤΖ., «Η "Τριτενέργεια" των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του Συντάγματος 1975», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ.Σάκκουλα, 1990, σ.3-47

3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως αναφορά πολιτικής δράσης, αποτελούν βασικό στοιχείο της μεταπολεμικής διεθνούς έννομης τάξης. Όρος καθημερινής χρήσης, καταχωρισμένος στις εργασίες διεθνών οργανισμών, τις δραστηριότητες μη κυβερνητικών οργανώσεων, της πολιτικής κυβερνήσεων, εκφράζει ταυτόχρονα το ιδεολόγημα, τη διεκδίκηση, το θετικό δίκαιο, ένα βαρόμετρο δημοκρατίας και κράτους δικαίου. Για το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου δεν υπάρχει σύμπτωση απόψεων.

Προερχόμενη, λοιπόν, από μια πολυκύμαντη φιλοσοφική, πολιτική και κοινωνική εξέλιξη, η έννοια «δικαιώματα του ανθρώπου», γεννήθηκε στη Δυτική Ευρώπη τον 18^ο αιώνα. Ωστόσο, αν η εννοιολογική αφετηρία των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν ανατρέχει στις απώτερες ιστορικές μνήμες της δημιουργίας αυτού του δικαίου, τότε ανευρίσκεται στις ελληνικές πραγματοποιήσεις της κλασικής αρχαιότητας. Η ισονομία, η ισοτιμία, η ισηγορία των ελεύθερων πολιτών στις ελληνικές πόλεις αποτέλεσαν ενδεικτικές υλοποιήσεις της αχαιάς πολιτικής φιλοσοφίας, ενώ οι στωικοί φιλόσοφοι ⁶ ανήγαγαν τα δικαιώματα σε πολυσήμαντη θεωρία, που κατάφερε να επηρεάσει την πολιτική και νομική σκέψη μέχρι τις μέρες μας. Οι στωικοί, μάλιστα, ταύτισαν σε αυτό το σημείο την ελληνική με την ρωμαϊκή σκέψη.

Κι ενώ ο ανθρωποκεντρικός χριστιανισμός⁷, και άλλες ακόμα θρησκείες, επηρέασε σημαντικά στην ιστορική τους πορεία τα δικαιώματα του ανθρώπου, το φυσικό δίκαιο και η προβληματική για τον άνθρωπο γνώρισε σημαντικούς σταθμούς, στο πέρασμα των αιώνων, της φιλοσοφικής και πολιτικής σκέψης, που σηματοδοτούν την εξελικτική «κύηση» των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Έτσι, με την ανάπτυξη και εναλλαγή της ελληνικής, ρωμαϊκής και χριστιανικής σκέψης, το μίτο της ιστορίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου κράτησαν ο Θωμάς ο Ακινάτης και ο Δάντης, ο Thomas Hobbes, ο John Locke που προσπάθησε, πρώτος, την καταγραφή μιας θεωρίας δικαιωμάτων του ανθρώπου και αποτέλεσε αληθινή πηγή εμπνεύσεως για τους

6. LONG A.A-ΔΡΑΓΩΝΑ-ΜΟΝΑΧΟΥ Μ.-ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ Σ., « Η Ελληνιστική Φιλοσοφία: Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί», Αθήνα, εκδ.Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1997

7. ΛΙΑΡΟΜΜΑΤΗΣ Δ., « Τα θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου και ο Χριστιανισμός», Αθήνα, 1996

μεταγενέστερους, ο C.Wolff, ο Sir W.Blackstone, ο Kant, ο Voltaire, ο J.J Rousseau, ο Montesquieu, ο σχολάρχης του φυσικού δικαίου Hugo Grotius, ο Vattel και άλλοι.

Παράλληλα, μια σειρά πράξεων στη Μ.Βρετανία, με έμφαση στον 17^ο αιώνα, χαράσσει μια νέα εποχή. Η Magna Charta Libertatum του 1215 του Ιωάννη του Ακτμήμονα, η Petition of Rights του 1628, το Agreement of the People του 1647, η Habeas Corpus Act του 1640 και 1679, η Bill of Rights του 1689, η ACT OF Settlement του 1701.

Αυτές οι πνευματικές διεργασίες, αλλά και η βρετανική συνταγματική παράδοση, θα οδηγήσουν στις καθοριστικές σημασίες, για το μέλλον, κορυφαίες εξάρσεις του 18^{ου} αιώνα, με δύο πόλους: τη Βόρειο Αμερική και την Ευρώπη. Πρώτα, στην αμερικανική ήπειρο, αρχικά με τη Διακήρυξη του Συνεδρίου της Φιλαδέλφειας, της 14^{ης} Οκτωβρίου 1774, όπου διακηρύσσονται το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία, στην ιδιοκτησία. Κατόπιν, με τη Διακήρυξη της Virginia της 11^{ης} Ιουνίου 1776, σύμφωνα με την οποία τα κύρια και φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου ήταν: το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία, στην ασφάλεια, στην ιδιοκτησία, στην αναζήτηση της ευτυχίας. Επίσης, με τη Διακήρυξη της αμερικανικής ανεξαρτησίας, της 4^{ης} Ιουλίου 1776, που μνημονεύει το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία, στην ισότητα, στην αναζήτηση της ευτυχίας. Ακόμα, με τις δέκα πρώτες τροποποιήσεις του 1791 στο αμερικανικό σύνταγμα του 1787, που κατοχύρωναν: το δικαίωμα αναφοράς, το δικαίωμα για νόμιμη και δημόσια δίκη, το δικαίωμα στη ζωή, στην ιδιωτική ιδιοκτησία, την ελευθερία λόγου, τύπου, τη θρησκευτική ελευθερία, τη μη αναδρομικότητα των ποινικών νόμων⁸ κλπ.

Εξάλλου, στην Ευρώπη, η γαλλική αστική επανάσταση του 1789 δημιούργησε, από τη μια πλευρά, τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, χάρτη θεμελιωδών ελευθεριών και αναπαλλοτριώτων και φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου με οικουμενικές διαστάσεις, και από την άλλη πλευρά, τα γαλλικά συντάγματα του 1791, 1793 και 1795. Στο επαναστατικό κείμενο του 1789⁹, δείκτη και ορόσημο στην ιστορία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, διακηρύσσονται ως απαραίτητα φυσικά δικαιώματα η προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, η αντιστάση στην καταπίεση, η ιδιοκτησία, ενώ απαριθμείται μια σειρά από άλλες θεμελιώδεις αρχές και δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη. Στο ίδιο ιστορικό πολιτικό πλαίσιο του 18^{ου} αιώνα εμφανίστηκε στα Βαλκάνια και ο Ρήγας Φερραίος με το πολυσήμαντο πρωτοποριακό έργο του.

8. βλ. ΚΟΤΣΑΛΗΣ Λ., « Ποινικό Δίκαιο», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ.Σάκκουλα, 2005

9. SIEDENTOP LARRY, « Δημοκρατία στην ευρώπη», Αθήνα, εκδ.Θεμέλιο, 2002

Το πολιτικό κλίμα που διαμόρφωσαν οι επαναστατικές διακηρύξεις του 18^{ου} αιώνα, αυτό της ατομικότητας του φιλελευθερισμού, κυριάρχησε σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι διακηρύξεις, ιδιαίτερα η γαλλική, επηρέασαν ευθέως τα συντάγματα άλλων χωρών, τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στο λατινοαμερικανικό χώρο, τα οποία υιοθέτησαν τα κατοχυρωμένα στις εν λόγω διακηρύξεις δικαιώματα και ελευθερίες.

Ωστόσο, οι επαναστατικές διαδικασίες στην Ευρώπη, το 1848, διαμόρφωσαν μια νέα τάση στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αυτήν της διεκδικήσεως δικαιωμάτων κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα. Αν οι Γάλλοι επαναστάτες του 1848 απέτυχαν στο πολιτικό πεδίο, πέτυχαν από την άλλη πλευρά, να αναγνωρισθεί το δικαίωμα στην εργασία ως θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου.

Με τη νέα βιομηχανική εποχή, του δευτέρου μέρους του 19^{ου} αιώνα και τη δημιουργία, ως συνέπειας μιας τεράστιας μάζας εργαζομένων, τα οξυμένα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα προσέδωσαν νέες διαστάσεις στο ζήτημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα του ατόμου συγκροτούσαν πια την αιχμή διεκδικήσεων και ιδεολογίας που διαπερνούσε τις αποκρυσταλλώσεις των φιλελεύθερων πολιτικών και οικονομικών αντιλήψεων των αστικών καθεστώτων. Ο Μεγάλος Πόλεμος του 1914-18 ήρθε να ανατρέψει τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δομές της εποχής. Σε αυτήν την ιστορική καμπή ξέσπασε η ρωσική επανάσταση του Οκτωβρίου 1917 και δημιουργήθηκε το πρώτο σοσιαλιστικό κράτος στον κόσμο.

Τις κυρίαρχες αρχές της σοβιετικής ιδεολογίας σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου εξέφραζε χαρακτηριστικά «η διακήρυξη των δικαιωμάτων του εργαζομένου και εκμεταλλευομένου λαού». Συντάκτης της διακήρυξης, που υιοθετήθηκε από το τρίτο συνέδριο των σοβιέτ και δημοσιεύθηκε, στις 16 Ιανουαρίου 1918, φέρεται ο ίδιος ο Lenin. Από τη διακήρυξη απουσιάζουν αναφορές στο άτομο και στα κλασσικά θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, που υποχωρούν υπέρ του κοινωνικού συνόλου και των συλλογικών δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων των μαζών. Τα ατομικά δικαιώματα μεταλλάσσονται σε ατομικά συμφέροντα. Σύμφωνα, εξάλλου, με τον Stalin, «ο σοσιαλισμός δεν αρνείται τα συμφέροντα του ατόμου, αλλά τα εναρμονίζει με τα συμφέροντα του συνόλου». Μόνο στο σοβιετικό σύνταγμα του 1936 εμφανίζονται θεμελιώδη δικαιώματα του πολίτη, κυρίως οικονομικά και κοινωνικά, όπως το δικαίωμα στην εργασία, την ανάπαυση, στην κοινωνική αρωγή, στη μόρφωση κλπ.

Τελικά, τη νέα πραγματικότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων εξέφρασε, πρώτο στον ευρωπαϊκό χώρο το γερμανικό σύνταγμα της Weimar του 1919 που αποτέλεσε πηγή εμπνεύσεως για πολλά άλλα συνταγματικά κείμενα στην περίοδο του Μεσοπολέμου, καθώς και στην Αμερικανική ήπειρο το Σύνταγμα του Μεξικού του 1917.

Στη σύγχρονη εποχή τα θεμελιώδη δικαιώματα κατοχυρώνονται από όλα τα Συντάγματα και ο κλασικό κατάλογος έχει κατά πολύ μεταβληθεί αριθμητικά και ποιοτικά.

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Ως αντικείμενο των δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί η εξέταση των δικαιωμάτων εκείνων που εξασφαλίζουν στα άτομα την ελευθερία¹⁰ και την αξιοπρέπεια¹¹. Κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σημαίνει ταυτόχρονα και κατοχύρωση των θεσμών¹² και η κατοχύρωση αυτών την ελευθερία του ανθρώπου. Τα συνταγματικά δικαιώματα αποτελούν συστατικά στοιχεία των θεσμών και της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης, και οι θεσμοί με τη σειρά τους την εξυπηρέτηση του ανθρώπου. Για παράδειγμα η προστασία των πολιτικών κομμάτων αποτελεί προστασία του ίδιου του πολίτη και του ελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος ή το ότι τα πολιτικά κόμματα είναι συνταγματικά ελεύθερες ενώσεις σημαίνει ότι οι πολίτες έχουν δικαίωμα ίδρυσης πολιτικών κομμάτων και ελεύθερη συμμετοχή στη λειτουργία τους.

10. ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΩΝ, « Οι Συνταγματικές ελευθερίες στην Πράξη: Α' Συνέδριο, Αθήνα, 13-15 Οκτωβρίου 1983», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ.Σάκκουλα, 1986

11. κατά Δημητρόπουλο: Εκτός από την φυσική, υλική και πνευματική υπόσταση, ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει και την κοινωνική υπόσταση του ανθρώπου, δηλαδή το αυτονόητο (;) δικαίωμα του να είναι κανείς άνθρωπος (άνθρωπος = άνθρωπος). Με άλλα λόγια η κατοχύρωση μόνο της υλικής και πνευματικής υπόστασης δεν αρκεί. Απαραίτητη είναι η κατοχύρωση του ανθρώπου και ως κοινωνικού όντος, ως μέλους του κοινωνικού συνόλου. Επομένως η κοινωνική υπόσταση έχει αναγκαία κοινωνική αναφορά. Η κοινωνική υπόσταση εμπεριέχει την αναγνώριση του ανθρώπου ως τοιούτου, δηλαδή ως φυσικού προσώπου. Συνδέεται επομένως στενά με την ανθρώπινη αξία και την ελευθερία του ανθρώπου.

12. κατά Δημητρόπουλο: Με τον όρο «θεσμική εγγύηση»(Institutionelle Garantie) γίνεται αντιληπτή η συνταγματική εγγύηση η οποία αποβλέπει βασικά όχι στην προστασία του εκάστοτε φορέα του ατομικού δικαιώματος αλλά στη διασφάλιση του συνταγματικά κατοχυρωμένου θεσμού.σ.563/1995

Με βάση, λοιπόν, τις διακρίσεις των συνταγματικών δικαιωμάτων θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε το «αντικείμενό» τους, το ουσιαστικό τους περιεχόμενο με λίγα λόγια. Οι κατηγορίες των διαφόρων δικαιωμάτων του ανθρώπου ακολουθούν, θα έλεγε κανείς, την ιστορική εμφάνιση και αναγνώρισή τους στη διεθνή δικαιοταξία. Έτσι μιλάμε για «γενιές»¹³ δικαιωμάτων που χαρακτηρίζουν εύστοχα, μέσα από μια εξελικτική πορεία, αυτό το στοιχείο της χρονικής εμφάνισης και στη συνέχεια αναγνώρισης και κατοχύρωσής τους.

1. status negatives-status actives-status socialis

Στις αρχές του αιώνα έγινε μια πρώτη διάκριση των δικαιωμάτων από τον επιφανή γερμανό νομικό G.Jellinek, ο οποίος συστηματοποίησε τη διάκριση σε τρεις κατηγορίες, τα **ατομικά** (status negatives), τα **πολιτικά** (status activus) και τα **κοινωνικά** (status socialis). Ως βάση της διάκρισης αυτής ήταν η αντιμετώπιση των κινδύνων που απορρέουν από την κρατική εξουσία και κατά συνέπεια τα «ατομικά» εξαναγκάζουν το κράτος σε αρνητική πράξη-παράλειψη, τα «κοινωνικά» σε θετική πράξη, με τη σημασία του όρου, και τα «πολιτικά» την ενεργητική του κατάσταση. Επειδή όμως αυτή η τριμερής διάκριση έπαψε να ανταποκρίνεται στο σύγχρονο μοντέλο και μετά την αναγωγή της ανθρώπινης αξίας σε προστατευτική υποχρέωση του κράτους, όλα τα δικαιώματα πριέχουν, κατά κανόνα, αμυντικές κατά του κράτους- προστατευτικές και διεκδικητικές αξιώσεις.

2. Αμυντικός – προστατευτικός χαρακτήρας

Στη συνέχεια, όμως, επικράτησε το μοντέλο των «γενεών», όπου η *πρώτη γενιά* περιλαμβάνει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (π.χ. το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, την ελευθερία της σκέψης, της θρησκείας, της συνείδησης, την ελευθερία της έκφρασης, το δικαίωμα σεβασμού του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου, την απαγόρευση των βασανιστηρίων, την απαγόρευση της δουλείας, το δικαίωμα στο συνεταιρισμό κλπ.). Πρόκειται για δικαιώματα που θεωρούνται κλασσικά και τα οποία έλκουν την επίσημη καταγωγή τους από τις διακηρύξεις της αμερικανικής και γαλικής επανάστασης. Τα εν λόγω δικαιώματα έχουν **«αμυντικό περιεχόμενο»**, αντιπαρατιθμενο στο Κράτος, από το οποίο οι φορείς των δικαιωμάτων απαιτούν αποχή από ενέργειες που θα μπορούσαν να τα προσβάλουν. Τα δικαιώματα αυτής της κατηγορίας, ενσωματώνουν το στοιχείο της νομικής αξίωσης.

13. ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ ΕΜΜ., « Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», Αθήνα, εκδ.βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, 1995, σ.15-21

Η *δεύτερη γενιά* αφορά τα **οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά** δικαιώματα (π.χ το δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, το δικαίωμα στη μόρφωση, το δικαίωμα για δίκαιες συνθήκες εργασίας, το δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης, το δικαίωμα στην προστασία της υγείας, το δικαίωμα της οικογένειας για κοινωνική-νομική-οικονομική προστασία κλπ.). Σε αντίθεση με την προηγούμενη κατηγορία, για να υπάρξει απόλαυση των δικαιωμάτων της δεύτερης γενιάς, το Κράτος απαιτείται να προβεί σε θετικές ενέργειες-παροχές. Αυτή η νομική πραγματικότητα οδήγησε στην ανάπτυξη της αντίληψης ότι, αφού στην πραγματικότητα πρόκειται για δικαιώματα προαγωγής και όχι προστασίας, τότε τα δικαιώματα αυτά δεν ανήκουν στη σφαίρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου.¹⁴

Την *τρίτη γενιά* συγκροτούν τα δικαιώματα αλληλεγγύης. Σύμφωνα με τον K.Vasak, τα δικαιώματα αλληλεγγύης «εκφράζουν μια ορισμένη αντίληψη της συλλογικής ζωής και δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν παρά με τη συνένωση των προσπαθειών όλων των κοινωνικών εταίρων ατόμων, Κρατών, άλλων δημοσίων ή ιδιωτικών φορέων και οργάνων. Τα δικαιώματα αλληλεγγύης έχουν μια ατομική και μια συλλογική διάσταση. Στην κατηγορία τους εντάσσονται το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το δικαίωμα στην ειρήνη, το δικαίωμα στην απόλαυση της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, το δικαίωμα σε ένα υγιές και ικανοποιητικό περιβάλλον κλπ. Στη συλλογική τους διάσταση ως δικαιώματα των λαών γνώρισαν την πρώτη επίσημη αναγόρευσή τους στο διεθνές συμβατικό δίκαιο με την ενσωμάτωσή τους στον Αφρικανικό Χάρτη¹⁵ των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και των λαών (1981) που δεσμεύει όλα τα συμμετέχοντα κράτη.

Πάντως ανεξάρτητα από διακρίσεις και κατηγορίες, σήμερα γίνεται πλέον αποδεκτό, ότι όλα τα δικαιώματα πηγάζουν από την αξιοπρέπεια και αξία που ενυπάρχουν στο ανθρώπινο πρόσωπο, που είναι το κεντρικό υποκείμενο και δικαιούχος των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

14. Ανεξάρτητα από το νομικά βάσιμο αυτού του ισχυρισμού για δικαιώματα προαγωγής και όχι προστασίας, τα δικαιώματα της δεύτερης γενιάς έχουν από πολλών ετών αναγνωριστεί από τη διεθνή κοινότητα, σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο, ως δικαιώματα του ανθρώπου. Μάλιστα τα Η.Ε προώθησαν συστηματικά την άποψη ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι αδιαίρετα, και επομένως δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων χωρίς την ύπαρξη οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων και το αντίστροφο./ ΧΑΡΤΗΣ Η.Ε

15. βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ Ε., «Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων : μια προβληματική σε εξέλιξη», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ.Σάκκουλας, 1993

Περαιτέρω, όπως αναφέρει η Διακήρυξη της Παγκόσμιας Διάσκεψης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου¹⁶ (Βιέννη 1993) «όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι οικουμενικά, αδιαίρετα, αλληλοεξαρτώμενα και αλληλένδετα». Συνεπώς, καθήκον των κρατών είναι πέρα από τα πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά συστήματά τους, **να προωθούν και να προστατεύουν όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες.**

Με βάση την πηγή των κινδύνων που απειλούν τον άνθρωπο, το περιεχόμενο των σύγχρονων θεμελιωδών δικαιωμάτων διακρίνεται σε *αμυντικό, προστατευτικό και διεκδικητικό*. Οι βασικές πηγές κινδύνων και εμποδίων που απειλούν τον άνθρωπο είναι:

- Ο ίδιος ο άνθρωπος, ο οποίος εμφανίζεται ως φορέας δημόσιας ή ιδιωτικής εξουσίας.
- Οι κοινωνικοοικονομικές ανάγκες, αφού σύμφωνα και με το άρθρο 25 «η ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν είναι συνατή χωρίς την ταυτόχρονη ύπαρξη των απαραίτητων υλικών μέσων.

Άρα ο αμυντικός και προστατευτικός χαρακτήρας αναφέρεται στην προστασία του ανθρώπου από επιθετικές ενέργειες, ενώ ο διεκδικητικός στην διαφύλαξη από την οικονομική ανάγκη. Οι συνάνθρωποι είναι εκείνοι που αποτελούν τον πρωτεύοντα κίνδυνο για τους ανθρώπους. Το αμυντικό περιεχόμενο προκύπτει από την συνταγματική αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας καθώς επίσης και από την αξίωση αποχής από κάθε επιθετική ενέργεια είτε εκδηλώνεται με πράξη είτε με παράλειψη. Δυστυχώς, η πραγμάτωση του προστατευτικού –διεκδικητικού περιεχομένου της διαπροσωπικής ενέργειας είναι δυνατή μόνο με δυναματική ή νομική πρόβλεψη και όχι ως αποτέλεσμα γενικού κανόνα. Συνεπώς, η αμυντική διάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων απαιτεί καταρχήν αξίωση προς παράλειψη, αλλά είναι δυνατή και η πράξη, γεγονός το οποίο προκύπτει από το ότι η επιθετική συμπεριφορά δεν εκδηλώνεται μόνο με θετική πράξη αλλά και με παράλειψη. Τα αμυντικά δικαιώματα στρέφονται κατά της κρατικής και της ιδιωτικής εξουσίας και βασικό τους αξίωμα είναι η διαπροσωπική εφαρμογή τους.

16. κατά Δημητρόπουλο : Η αρχή της προστασία κατοχυρώνεται από το νέο Σύνταγμα ως βασικός γενικός κανόνας αναφερόμενος στο κράτος, όχι όμως ως θεμελιώδες αξίωμα απευθυνόμενο και στους άλλους παράγοντες της έννομης τάξης.σ.588/1995

Όσον αφορά τον προστατευτικό χαρακτήρα των Σ.Δ, περιέχει προστασία από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. Τόσο το αμυντικό όσο και το προστατευτικό περιεχόμενο αναφέρονται, όπως είπαμε και παραπάνω, στην πρώτη πηγή κινδύνων του ατόμου. Το προστατευτικό περιεχόμενο προκύπτει από τη συνταγματική αρχή που επιβάλλει την παροχή βοήθειας στον αμυνόμενο για την απόκρουση της επίθεσης και την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη. Δηλαδή, όχι μόνο να σέβεται το άτομο αλλά, να προστατεύει την ανθρώπινη αξία και να εγγυάται την ελεύθερη άσκηση των δικαιωμάτων.

3. ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΩΣ ΝΟΜΙΚΑ ΣΥΝΟΡΑ ΚΡΑΤΟΥΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Οι περι κοινωνικοοικονομικού ανταγωνισμού αντιλήψεις της εποχής εκείνης σχηματοποιήθηκαν στη διάκριση κράτους-κοινωνίας. Η **κοινωνία** θεωρήθηκε ως ο χώρος του πλουραλισμού και του κοινωνικοοικονομικού αγώνα, ενώ το **κράτος** ως ο χώρος της ενότητας και της ισορροπίας. Αυτός ο δυαδισμός κράτους και κοινωνίας, ο οποίος δημιουργήθηκε από την φιλελεύθερη δημοκρατία δημιούργησε αντιθετικές σχέσεις, καθώς:

- Η κοινωνία ήταν ο χώρος της ελεύθερης δράσης και ανάπτυξης των ατόμων, μέσα στην οποία το κράτος δεν είχε δικαίωμα επεμβάσεως.
- Το κράτος σαν ηθικοπνευματική τάξη (geistig-sittliche Ordnung), σαν πραγματικότητα της ηθικής ιδέα (Wirklichkeit der sittlichen Idee) βρίσκεται πάνω από την κοινωνία και τις κοινωνικές αντιθέσεις.

*Κατα την κλασσική θεωρία τα ατομικά δικαιώματα χαράζουν τα νομικά σύνορα ανάμεσα σε κράτος και κοινωνία. Σε αυτή την αντίθεση, στην οποία ανταποκρίνεται πλήρως και η διάκριση του δικαίου σε **δημόσιο** και **ιδιωτικό**, βασίστηκε ολόκληρο το οικοδόμημα της παλαιάς μορφής φιλελεύθερης δημοκρατίας. Συνεπώς, εφόσον η κρατική περιοχή, σαν δημόσια περιοχή διέπεται από το δημόσιο δίκαιο, ενώ ο κοινωνικός χώρος, σαν ιδιωτική περιοχή διέπεται από το ιδιωτικό δίκαιο, το δημόσιο δίκαιο ρυθμίζει τις σχέσεις κράτους και πολιτών, ενώ το ιδιωτικό ρυθμίζει τις σχέσεις των ιδιωτών μεταξύ τους. Σε αυτή όμως τη διάκριση, το ιδιωτικό δίκαιο κατέχει μια αυτόνομη σχέση, ενώ παράλληλα βαδίζει προς την ανεξαρτησία της κοινωνίας από το κράτο, άρα παρατηρείται μορφή αντίθεσης ίδια με εκείνη μεταξύ κράτους-κοινωνίας.*

Από την άλλη μεριά, το Σύνταγμα δεν αποτελεί τον ανώτατο κώδικα της έννομης τάξεως, ούτε θέτει γενικού περιεχομένου κανόνες δικαίου, παρά είναι «δημόσιο δίκαιο» το οποίο ρυθμίζει τις σχέσεις κράτους- πολιτών. Τα ατομικά δικαιώματα κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα, συνεπώς αποτελούν δημόσιο δίκαιο, είναι κανόνες δημοσίου δικαίου και ρυθμίζουν αποκλειστικά και μόνο τις σχέσεις **κράτους-πολιτών**.

Η διάπλαση των ατομικών δικαιωμάτων σε δημόσια, έδωσε την ολοκληρωτική της νομική της διαμόρφωση στην *κατά του κράτους κατεύθυνση*. Πραγματοποιήθηκε, λοιπόν, σταδιακά και η διάκριση των δικαιωμάτων σε δημόσια και ιδιωτικά, καθώς αυτός ο δημόσιος χαρακτήρας καθιέρωσε τα ατομικά δικαιώματα σε κανόνες δημοσίου δικαίου, δηλαδή **στρέφονται μόνο κατά του κράτους και όχι κατά ιδιωτών**.

4. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ή ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

Τόσο η γαλλική επανάσταση, όσο και οι φιλοσοφικονομικές αντιλήψεις της εποχής τοποθέτησαν τις σχέσεις ισότητας και ελευθερίας σε επίπεδο ασυμβίβαστης αντίθεσης. Η κατοχύρωση της ελευθερίας προϋπέθετε τον περιορισμό της ισότητας, ισότητας απέναντι στο νόμο και ελευθερίας από το κράτος. Εφόσον η ελευθερία διασφαλίζεται από την κρατική εξουσία, αυτοπαράγεται στον κοινωνικό χώρο, είναι δηλαδή δικαιώματα *self executing*.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Το καθεστώς της Σύμβασης στην ελληνική έννομη τάξη και η θέση της στην ιεραρχία των κανόνων είναι σημαντικά. Τρεις νομικές αρχές απεικονίζουν αυτή την άποψη και είναι οι παρακάτω :

1. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΟΧΗΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ

Δυνάμει του άρθρου 28 παρ.1 του Συντάγματος του 1975/86, η Σύμβαση, αποτελεί ουσιαστικό μέρος του εσωτερικού δικαίου και οι διατάξεις της υπερέχουν έναντι των αντιθέτων, προηγούμενων ή μεταγενέστερων πράξεων των νομοθετικών οργάνων. Η νομική αυτή θεώρηση αναφορικά με την υποχρέωση της Σύμβασης έναντι του εθνικού νόμου, δεν αφορά στις σχέσεις Συντάγματος-Σύμβασης. Σε αυτό το επίπεδο οι γνώμες διαφέρουν, καθώς από τη μια ππλευρά, διαβεβαιώνεται ότι είναι το Σύνταγμα που υπερέχει της Σύμβασης, ενώ από την άλλη, θεωρείται ότι η Σύμβαση αποτελεί ζήτημα της συνταγματικής έννομης τάξης και κατα συνέπεια τοποθετείται στο ίδιο επίπεδο νομικής αξίας με το ελληνικό Σύνταγμα (μειοψηφικής ανταπόκρισης άποψη).

2. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΜΕΣΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

Η Σύμβαση διαθέτει την ιδιότητα μιας διεθνούς Σύμβασης άμεσης εφαρμογής μέσα στην ελληνική έννομη τάξη. Η ΕυρΣΔΑ, έχοντας έναν αποτελεσματικό χαρακτήρα, παράγει άμεσα έννομα αποτελέσματα κατά τρόπο ώστε να μπορεί άμεσα να γίνεται επίκληση των εγγυήσεων της Σύμβασης.

3. Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΑ ΔΙΚΑΣΤΗ

Από το σύνολο των διατάξεων των άρθρων 46παρ.1, 52 και 53 ΕυρΣΔΑ πηγάζει η υποχρέωση στην εθνική νομοθεσία να προσαρμόζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας (αποφάσεις 4590/1976 και 395/1978) κράτησε αρνητική θέση αμέσως μετά την επανείσοδο στο Συμβούλιο της Ευρώπης (απόφαση 10616/1990 Εφετείο Αθήνας). Χαρακτηριστική παραμένει η απόφαση της υπόθεσης Φίλης, η οποία σχολιάζεται παρακάτω και στο κεφάλαιο της νομολογίας.

Όσον αφορά την εφαρμογή της Σύμβασης στα ελληνικά Δικαστήρια, διακρίνονται δυο φάσεις, αυτή υπό το Σύνταγμα 1952 (1953-1974) και εκείνη υπό το νέο Σύνταγμα του 1975¹⁷ (1975-σήμερα). Η πρώτη περίοδος υπήρξε αρκετά δύσκολη για την εφαρμογή της Σύμβασης, λόγω της ατελούς συνταγματικής τάξης, της αυστηρά περιορισμένης νομοθεσίας και της δικτατορικής εγκαθίδρυσης το 1967¹⁸. Σε πολύ λίγες υποθέσεις έγινε επίκληση της Σύμβασης και ο έλληνας δικαστής παρέμεινε εξαιρετικά διστακτικός. Η δεύτερη περίοδος, έχει μια αλλαγή από το 1974 και μετά, καθώς χαρακτηρίζεται από εξελίξεις και αργή προσαρμογή των ελληνικών δικαστηρίων. Ο δικαστής βρίσκεται πλέον σε μια νέα νομική πραγματικότητα την οποία οφείλει να λάβει σοβαρά υπόψη του.

17. βλ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΙΣ Α.-ΑΝΔΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ Π., «Το Ελληνικό Κράτος: Οργάνωση και Λειτουργία», Αθήνα, 1991

18. ΖΑΟΥΣΗΣ ΑΛΕΞ.Λ., « Ο Εμπαιγμός :21 Απριλίου 1967-24 Ιουλίου 1974», Αθήνα, εκδ.Παπαζήσης, 1997

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αν και το θέμα της εργασίας ήταν αρκετά γενικό και αφηρημένο και ελπίζοντας πως η προσέγγιση που έκανα να ανταποκρίνεται στην σωστή ανάπτυξη του, το αντικείμενο τόσο των επιμέρους δικαιωμάτων όσο και των δικαιωμάτων γενικότερα είναι το ίδιο, και έχει ως εξής:

- ✓ Τα νομικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των δικαιωμάτων (δημόσια, αμυντικά, νομικά σύνορα κράτους-κοινωνίας κλπ.) έχουν σαν κοινό παρανομαστή την μονομερή κατά του κράτους κατεύθυνση.
- ✓ Η κατεύθυνση προς το κράτος και την ιδιωτική εξουσία, συνδέονται στενά. Παρ'α την λειτουργική αυτή αλληλοσύνδεση δέσμευση της κρατικής εξουσίας, στην κλασσική έννομη τάξη, δεν είχε σαν αποτέλεσμα τη δέσμευση και της ιδιωτικής εξουσίας.
- ✓ Η «ιδέα» της εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις διαπροσωπικές σχέσεις έχει τις ρίζες της στο φυσικό δίκαιο που διακήρυξε την ενότητα νλομου και δικαίου.
- ✓ Σύμφωνα με τη θεωρία του φυσικού δικαίου, τα δικαιώματα δεν στρέφονται μόνο κατά της κρατικής εξουσίας, αλλά ενάντια σε κάθε δύναμη, που απειλεί τον άνθρωπο.
- ✓ Μονομερή κατά του κράτους κατεύθυνση απέκτησαν στα πλαίσια της κλασσικής νομικής θεωρίας τα ατομικά δικαιώματα.
- ✓ Οι ιστορικοπολιτικές συνθήκες της εποχής ήταν εκείνες που δημιούργησαν την αναγκαιότητα για ένα διεθνές σύστημα προστασία των ανθρώπινων αξιών και ελευθεριών.
- ✓ Ο άνθρωπος δεν κινδυνεύει μόνο από τις επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων αλλά και από κοινωνικοοικονομικά εμπόδια, τα οποία εμποδίζουν την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων.
- ✓ Η Διακήρυξη εξυψώνει την ελευθερία του ατόμου.
- ✓ Οι διατάξεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ απευθύνονται, σύμφωνα με το άρθρο 51, στα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρούμενης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ένωσης.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΕΙΣ

Οι διακηρύξεις, από τυπικής πλευράς δεν είναι παρά μια παραλλαγή συστάσεων. Πρόκειται για κείμενα τα οποία έχουν ψηφιστεί με έναν «πανηγυρικό» τρόπο από τη Γενική Συνέλευση.

Η θεωρία έχει πολλές φορές, αποδόσει στις διακηρύξεις τη μορφή ενός οιονεί εθίμου που δημιουργεί, ενδεχομένως, γενικές αρχές χωρίς, ωστόσο να μπορεί να αρνηθεί κανείς τη μη δεσμευτικότητά τους απέναντι στα κράτη. Η αντίληψη, ωστόσο αυτή δεν μπορεί να ευσταθήσει. Κάτω από ένα τέτοιο πρίσμα η υιοθέτηση μιας διακηρύξεως από τη Γενική Συνέλευση με τέτοια αποτελέσματα θα οδηγούσε στο συμπέρασμα πως το όργανο αυτό αποκτά μια νομοθετική εξουσία πράγμα που ο Καταστατικός Χάρτης του Οργανισμού δεν είχε την πρόθεση να κάνει.

Εν τούτοις η εθνική πρακτική σχεδόν πάντοτε τους αποδίδει αυτόν τον χαρακτήρα.

Θα πρέπει να σημειωθεί πως στα πλαίσια της Γενικής Συνελεύσεως έχουν υιοθετηθεί πολλές τέτοιου «ύφους» διακηρύξεις οι κυριότερες από τις οποίες είναι:

a. Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι η πιο σπουδαία από τις οικουμενικές διακηρύξεις που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση στις 10 Δεκεμβρίου του 1948, υπήρξε δε η πρώτη μεγάλη προσφορά των Ηνωμένων Εθνών στον τομέα των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

αναφερόταν στην τελική μορφή της σχετικά με την οποία είχαν υποβληθεί δύο προτάσεις: Με την πρώτη προτεινόταν η σύνταξη μιας διεθνούς Συμβάσεως ενώ με τη δεύτερη προτεινόταν η σύνταξη μιας Διακηρύξεως, πρόταση η οποία έγινε τελικά αποδεκτή.

Η δεύτερη δυσκολία που αντιμετώπισθηκε αναφερόταν στο περιεχόμενο της Διακηρύξεως δηλαδή αν αυτή θα περιελάμβανε μόνο πολιτικά και αστικά ή μόνο κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα που να ανταποκρίνονται τα μεν πρώτα στο αστικό πολιτικοκοινωνικό σύστημα τα δε δεύτερα στο σοσιαλιστικό. Η λύση που δόθηκε ήταν ότι η Διακήρυξη, όπως και η δημιουργία του Ο.Η.Ε., έπρεπε να βασιστεί στην αρχή της συνύπαρξης των δύο συστημάτων και να περιλάβει δικαιώματα αντιπροσωπευτικά και των δύο. Χάριν όμως της πλειοψηφίας των αστικών χωρών στη Γενική Συνέλευση, περιελήφθηκαν δικαιώματα αστικά και πολιτικά, κυρίως, ενώ περιορισμένος ήταν ο αριθμός των κοινωνικοοικονομικών.

Στις 10 Δεκεμβρίου 1948 η Γενική Συνέλευση μετά από πολλές ψηφοφορίες ψήφισε τη Διακήρυξη με 48 ψήφους και 8 αποχές. Οι 8 αποχές ήταν οι έξι χώρες του Ανατολικού Συνδέσμου, η Σαουδαραβία και η Ν. Αφρική.

Αξιοσημείωτο είναι το ότι η αντιπρόσωπος των Η.Π.Α. στη Συνέλευση Ε. Roosevelt υποστήριξε το μη υποχρεωτικό χαρακτήρα της Διακηρύξεως παρά την αρχική αμερικανική πρόταση. Επ' αυτού δεν επακολούθησε συζήτηση. Ο Πρόεδρος της Γενικής Συνελεύσεως κ. Έβαττ αντίθετα τόνισε τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της Διακηρύξεως.

Στη Διακήρυξη αναφέρεται ότι «όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι και ελεύθεροι» (άρθ. 1) και ότι «δικαιούνται να επικαλούνται όλα τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη χωρίς καμιά απολύτως διάκριση ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, τις πολιτικές ή οποιαδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση» (άρθ. 2).

Στα άρθρα 3-21 προστατεύονται τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα. Έτσι κάθε άτομο έχει:

- δικαίωμα για ζωή και ασφάλεια (άρθ. 3)
- ελευθερία από δουλεία και δουλεμπόριο (άρθ. 4)
- ελευθερία από βασανιστήρια, απάνθρωπη και ταπεινωτική ποινή ή μεταχείριση (άρθ. 5)

— δικαίωμα αναγνώρισεως νομικής προσωπικότητας (άρθ. 6) και ισότητα όλων απέναντι στο Νόμο (άρθ. 7)

— δικαίωμα χρησιμοποίησεως αποτελεσματικού ένδικου μέσου στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια (άρθ. 8) ελευθερία από αυθαίρετη σύλληψη, κράτηση ή εξορία (άρθ. 9)

— δικαίωμα για δημόσια και δίκαιη δίκη από αμερόληπτο δικαστήριο (άρθ. 10) και δικαίωμα θεωρήσεώς του ως αθώου μέχρις ότου αποδειχθεί η ενοχή του (άρθ. 11)

— ελευθερία από την αναδρομικότητα του νόμου (άρθ. 12)

— ελευθερία κυκλοφορίας από χώρα σε χώρα (άρθ. 13)

— δικαίωμα ασύλου (άρθ. 14). δικαίωμα ιθαγένειας (άρθ. 15)

— δικαίωμα γάμου και ιδρύσεως οικογένειας (άρθ. 16)

— δικαίωμα ατομικής ή συλλογικής ιδιοκτησίας (άρθ. 17)

— ελευθερία σκέψης, συνειδήσεως, θρησκείας (άρθ. 18) και ελευθερία εκφράσεως της γνώμης (άρθ. 19)

— δικαίωμα συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι (άρθ. 20)

— δικαίωμα συμμετοχής στη διακυβέρνηση της χώρας του και δικαίωμα να γίνεται δεκτός στις δημόσιες υπηρεσίες της χώρας του (άρθ. 21).

Στα άρθρα 22-27 διακηρύσσονται τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Έτσι κάθε άτομο έχει:

— δικαίωμα κοινωνικής προστασίας (άρθ. 22)

— δικαίωμα εργασίας και συνδικαλισμού (άρθ. 23)

— δικαίωμα περιοδικών αδειών μετ' αποδοχών (άρθ. 24)

— δικαίωμα για ένα βιοτικό επίπεδο ικανό για την υγεία και ευημερία του ίδιου και της οικογένειάς του (άρθ. 25)

— δικαίωμα εκπαίδευσεως (άρθ. 26)

— δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας.

Στα επόμενα άρθρα διακηρύσσεται το «δικαίωμα καθενός να επικρατεί μια κοινωνική και διεθνής τάξη στην οποία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη να μπορούν να πραγματοποιούνται σε όλη τους την έκταση» (άρθ. 28) το ότι το «άτομο έχει καθήκοντα απέναντι στην Κοινότητα» (άρθ. 29) καθώς επίσης και ότι «καμμία διάταξη δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι παρέχει σ' ένα Κράτος, σε μία ομάδα ή σε ένα άτομο οποιοδήποτε δικαίωμα να επιδιόχεται σε ενέργειες ή να εκτελεί πράξεις που αποβλέπουν στην άρνηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που εξαγγέλλονται στην Διακήρυξη» (άρθ. 30).

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αν και αποτελεί μεγάλο επίτευγμα της Γενικής Συνελεύσεως των Η.Ε., δεν είναι νομι-

κά δεσμευτική για τα Κράτη-Μέλη γιατί δεν προβλέπει την κύρωσή της από τα Κράτη. Επίσης δεν προνοεί μέτρα που μπορούν να ληφθούν, σε περιπτώσεις παραβιάσεως των ανθρώπινων δικαιωμάτων από κάποιο Κράτος, έναντι αυτού του Κράτους.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

-στην υπόθεση Φίλης Ι που αφορούσε το δικαίωμα άμεσης πρόσβασης στα δικαστήρια μηχανικού μέλους του ΤΕΕ, το Δικαστήριο κατέληξε (27.8.1991) ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ.1 ΕυρΣΔΑ και επιδίκασε στον προσφεύγοντα δίκαιη ικανοποίηση, βάση του άρθρου 50 ΕυρΣΔΑ.

-στην υπόθεση Χατζηναστασίου, που αφορά στην καταδίκη ενός αξιωματικού από την στρατιωτική δικαιοσύνη για διάδοση πληροφοριών περιορισμένης σημασίας, αλλά καταχωρημένες ως απόρρητες, το Δικαστήριο διαπίστωσε (16.12.1992) ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6παρ.1, ΕυρΣΔΑ και επιδίκασε δίκαιη ικανοποίηση στον προσφεύγοντα βάση του άρθρου 50 ΕυρΣΔΑ (ποσό 29.260FF και 520.000δρχ).

-στην υπόθεση Κοκκινάκης, σχετικά με την καταδίκη ενός μάρτυρα του Ιεχωβά για προσυλητισμό και συνέπως αναφορικά με τη θρησκευτική ελευθερία, το Δικαστήριο διαπίστωσε (25.5.1993) παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης. Συμφώνησε για καταβολή στον προσφεύγοντα, δυνάμει του άρθρου 50, του ποσού των 3.189.500δρχ. για ηθική βλάβη, έξοδα και δικαστικές δαπάνες.

-στην υπόθεση Παπαμιχαλόπουλος αναφορικά με την κατάληψη εδάφους που ανήκε σε ιδιώτες από το Ελληνικό Ναυτικό, από το 1967, το Δικαστήριο διαπίστωσε (24.6.1993) παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Επιπλέον, επιφυλαχθηκε ως προς την εφαρμογή του άρθρου 50. Με νεώτερη απόφασή του στις 31 Οκτωβρίου 1995, το Δικαστήριο επιδίκασε στον προσφεύγοντα δίκαιη ικανοποίηση (5.551.000.000δρχ συν τόκους 6%για υλικές βλάβες και 6.300.000δρχ για ηθική βλάβη, 65.000.000δρχ για δικαστικά έξοδα και 36.000.000δρχ για αμοιβή εμπειρογνομόνων).

-στην υπόθεση των Ιερών Μονών, που αφορά στη νομοθεσία που παραχωρούσε στο Κράτος ένα μεγάλο μέρος της αγροτικής και δασικής περιουσίας των μονών της Εκκλησίας της Ελλάδας, το Δικαστήριο διαπίστωσε (9.12.1994) ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ.1 και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Επιφυλαχθηκε της εφαρμογής του άρθρου 50 ΕυρΣΔΑ. Με νεώτερη απόφασή του, την 1^η Σεπτεμβρίου 1997, το Δικαστήριο αναγνώρισε τον φιλικό διακανονισμό που επήλθε ανάμεσα στους διαδίκους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ Κ., «Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο: Το άτομο στο διεθνές δίκαιο. Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», Αθήνα, εκδ. Παντείου, 1984

ΜΑΝΟΥ Γ., Οι έκτακτες περιστάσεις στην ευρωπαϊκή σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1977

ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΡΑΓΓΑ Τ., Η “Τριτενέργεια” των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του Συντάγματος 1975, Αθήνα, εκδ. Σάκκουλα, 1990

ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΡΑΓΓΑ Τ., «Η εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Ζητήματα διεθνούς και εθνικού δικαίου», Αθήνα, εκδ. Σάκκουλα

ΝΑΣΚΟΣ-ΠΕΡΡΑΚΗΣ Π.-ΚΤΙΣΤΑΚΙΣ Γ., «Οι ελληνικές υποθέσεις στο Στρασβούργο, τόμος α' 1991-2001», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2006

ΜΑΗONEY ΚΑΤΗLEEN-ΜΑΗONEY PAUL, «Human Rights in the Twenty-first Century: A Global Challenge», Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff Publishers

BROWNLIE IAN, CBE, QC-GOODWIN-GILL GUY S., «Basic Documents on Human Rights», Oxford, University Press

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π.Δ., «Συνταγματικό Δίκαιο : Ατομικά Δικαιώματα Α'», Αθήνα, 2^η εκδ. Σάκκουλα, 2005

ΕΤΑΙΡΙΑ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ-ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΩΝ, «Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινωνία Δικαίου», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 2007

ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ Κ., «Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα, 1986

ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ ΕΜΜ., «Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», Αθήνα, εκδ. Εστία, 1995

ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ Κ., «Η Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», Αθήνα, εκδ. ειρήνη ε.π.ε, 1990

ΡΑΪ'ΚΟΥ Γ.ΑΘ., «Παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, κατά το Σύνταγμα του 1975» τόμος Α', Αθήνα

ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π.Κ., «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση: Συμβολή στην κατανόηση και ερμηνεία της Συνταγματικής Συνθήκης», Αθήνα, εκδ.Θεμέλιο, 2005

ΚΑΝΝΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ι.ΠΑΝ, «Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με βάση τη Συνθήκη της Νίκαιας», Αθήνα, 4^η εκδ.Σάκκουλα, 2003

ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π.Κ., « Ευρωπαϊκή πολιτική ένωση: θεωρία-διαπραγμάτευση, θεσμοί και πολιτικές, Η συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ελλάδα», Αθήνα, β'έκδοση Θεμέλιο, 1995

ΧΕΛΜΟΥΝΤ ΣΜΙΤ, « Η αυτοδυναμία της Ευρώπης: προοπτικές για τον 21^ο αιώνα», Αθήνα, εκδ.Παπαζήση, 2003

ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΙΣ Α.-ΑΝΔΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ Π., «Το Ελληνικό Κράτος: Οργάνωση και Λειτουργία», Αθήνα, 1991

ΖΑΟΥΣΗΣ ΑΛΕΞ.Λ., « Ο Εμπαιγμός :21 Απριλίου 1967-24 Ιουλίου 1974», Αθήνα, εκδ.Παπαζήσης, 1997

ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ Ε., «Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων : μια προβληματική σε εξέλιξη», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ.Σάκκουλας, 1993

LONG Α.Α-ΔΡΑΓΩΝΑ-ΜΟΝΑΧΟΥ Μ.-ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ Σ., « Η Ελληνιστική Φιλοσοφία: Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί», Αθήνα, εκδ.Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1997

ΛΙΑΡΟΜΜΑΤΗΣ Δ., « Τα θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου και ο Χριστιανισμός», Αθήνα, 1996

HEYLAND KARL, «Das Widerstandsrecht des Volkes gegen verfassungswidrige Ausuebung der Staatsgewalt im neuen deutschen Verfassungsrecht» , Tuebuengen : Mohr 1950

ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΩΝ, « Οι Συνταγματικές ελευθερίες στην Πράξη: Α' Συνέδριο, Αθήνα, 13-15 Οκτωβρίου 1983», Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ.Σάκκουλα, 1986

Τέλος.....